

KÜRESELLEŞME

VE

İŐŐİ SAĞLIĞI

ŐALIŐMANIN EKONOMİ

POLİTİĞİ ÜZERİNE NOTLAR....

Yrd. Doç. Dr. Gamze YÜCESAN - ÖZDEMİR

Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

"İş kazası" kavramı, işyerinde işçinin karşı karşıya kaldığı istenmeyen, beklenmeyen, ihmalkarlık, dikkatsizlik ve şanssızlık sonucu meydana gelen olayları kapsar. "İş kazası"na "şanssızlık sonucu meydana gelme" anlamı içkindir ve bu kavramda yeterince açık olmayan ise "şans"ın da toplumsal olarak üretilen, sınıfsal bir nitelik taşıdığıdır (Nichols, 1997). Diğer bir deyişle, ait olunan sınıf, üretim sürecindeki yerinizi belirlediği gibi iş kazasına maruz kalma "şans"ınızı da doğrudan belirler. Bu noktadan hareketle, bu çalışma öncelikle iş kazası ve işçi sağlığı kavramlarının kapitalist sistemde emek ve sermaye sınıflarının görelî güçleri ve sermaye birikim rejimleri içinde anlaşılabilceğini vurguluyor.

İş kazalarını inceleyen yaklaşımlar içinde endüstriyel psikoloji, işçinin bireysel özelliklerini (yaş, cinsiyet, yorgunluk, dikkatsizlik, asabiyet ve kazaya yatkınlık gibi) ve işçinin sosyal ve psikolojik çevresini (arkadaşlıkları, aile yaşamı ve alışkanlıkları gibi) iş kazalarının ardındaki temel nedenler olarak görür (Sheehy ve Chapman, 1987). İş kazalarını inceleyen bir diğer bakış açısı olan ekonomist yaklaşımda ise, iş kazalarına karşı yasal düzenlemeler ve iş kazası riski fazla olan işler için farklılaştırılmış ücret sistemi gibi konulara ağırlık verilmektedir (Flanagan ve diğerleri, 1984).

Endüstriyel psikoloji ve ekonomist yaklaşımların her ikisi de işçiyi birey olarak analizlerinin merkezine almaktadırlar. Oysa iş kazaları, işçinin yorgunlukları, asabiyetleri ve iş kazasıyla karşı karşıya kalma riskleri gibi bireysel işçi tepkileri üzerinden açıklanamaz. İş kazası, endüstriyel psikologların ya da ekonomistlerin analizlerinde olduğu gibi, işçiyi çalıştığı işyerinde

üretilen ve yeniden üretilen toplumsal ilişkilerden soyutlayarak anlaşılabilir. Dolayısıyla, iş kazaları, iş kazalarının yoğunluğu ve işçi sağlığı, kapitalist çalışmanın ekonomi politikası, diğer bir deyişle, kapitalist sistemde sermaye birikim süreçleri ve emek ve sermaye sınıflarının güç dengeleri içerisinde açıklanabilir.

Kapitalist işyerinde üretim, iki süreci aynı anda barındırır: emek süreci (kullanım değerleri üretmeye yönelik amaçlı etkinlikler) ve değerlenme süreci (değişim değerinin, artı-değerin ya da kapitalistin karının yaratılması). Kapitalist üretim artı-değer yaratma amacına dönük bir üretim biçimidir. Kapitalist üretimde, sermaye, emek ya da çalışmayı değil, emek-gücünü (işçinin fiziksel ve/veya zihinsel çalışma kapasitesi) satın alır. Sermayenin amacı emek-gücünü (çalışma kapasitesi) emeğe (gerçek çalışma) dönüştürürken sermaye birikimi yaratmaktır. Üretim süreci içerisinde iki tür emek gerçekleşir: Kullanım değeri yaratmak için gereken emek miktarı ve işçinin sermayenin el koyacağı değeri (artı-değeri) üretmek için harcayacağı emek miktarı. Kapitalist üretimin amacı kullanım değeri yaratmak ve işçinin ücretini karşılamak için gerekli emek miktarını azaltmak ve artı-değer yaratan emek miktarını çoğaltmaktır. Sermaye, artı-değeri, çalışma saatlerini uzatarak veya nispi olarak işçileri aynı üretim süresi içerisinde daha fazla emek sarf etmeye zorlayarak -emek yoğunluğunu artırarak- ya da emek verimliliğini yükseltecek üretim araçlarını (teknoloji gibi) üretime sokarak arttırabilir. Dolayısıyla, daha çok kar ve sermaye birikimi için, işyeri, çıkarları çatışan iki sınıfın; emek ve sermaye sınıfının, mücadelesine sahne olur. Emek ve sermayenin görelî güçleri -sınıf

çatışması-üretim sürecinde, fabrikadaki çalışmayı biçimlendirirken, toplumsal düzlemde iktisadi, teknolojik ve siyasi dinamikleri belirler. Dolayısıyla artı-değer yaratmaya yönelik uzun çalışma saatleri, hızlandırılmış teknoloji ve artan emek yoğunluğu, kapitalist toplumlarda varolan bir çelişkiye işaret eder: "iş güvenliği ya da daha fazla kar".

Son yıllarda "küreselleşme" kelimesi ile başlayan yazıların oluşturduğu bir külliyat tarafından haberi verilen yeni bir sermaye birikim rejimi, kapitalist dünya ekonomisinin krizi üzerinde yükselmeye başlamış gibi görünmektedir. Kapitalist dünya ekonomisinin krizi içerisinde ve "küreselleşme" söylemi içinde, endüstri ilişkilerin 1970'li yıllarda gerçek öznesi olan işçiler ve sendikalar, ciddi bir gerileme dönemini yaşamaktalar. Özellikle merkez ülkelerde sendikaların daha iyi ücretler, daha iyi çalışma koşulları ve daha iyi eğitim ve sağlık şartları için mücadeleleri karşısında iyice sıkışan sermaye ve derinleşen dünya krizi, endüstri ilişkilerin yapısında ve işleyişinde ciddi bir değişikliği sorgulatmaya başladı ki; bu da işçilere ve sendikalara, İkinci Dünya Savaşı sonrası yirmi yıla yakın süren ve "altın yıllar" olarak adlandırılabilir sürecin sonunun geldiğini söylüyordu.

"Küreselleşme" adı altında giderek hızlanan bu artı değer edinme yarışı, işçi hareketinin iktisadi ve politik olarak güçsüzleşmesi karşısında, fabrika içinde işçi sağlığına yönelik tehditleri arttırmaktadır. İşçi sağlığına yönelik tehlikeleri arttıran bu artı-değer edinme yarışının çeşitli görünümünden kısaca bahsetmek gerekir.

Bu görünümlerden ilki; merkez ülkelerdeki sermayenin işçi sağlığının da aralarında bulunduğu maliyet kalemlerinden kaçarak çevre ülkelerdeki denetimsiz ve ucuz emeğe, özellikle kadın ve çocuk emeğine, yönelmesidir. Sermaye, içinde bulunduğu toplumun çalışma koşullarını uluslararası rekabetin gerektirdiği hızla değiştiremediği durumlarda, ürünlerin bir kısmının (ihracat ikamesi) ya da tümünün emeğin ucuz olduğu ve/veya emeğin denetimi için koşulların daha uygun olduğu yerlerde

üretilmesi yoluna gitmektedir. İşçi sağlığından verilen ödün, çevre ülkelerin uluslararası sermayeyi çekme çabalarında önemli faktörlerden birisi olarak yorumlanabilir. Hatta böyle bir paradigmanın içerisinde bakıldığında, bir çevre ülkede işçi sağlığına dikkati çekmek ülke ekonomisini uluslararası rekabette zayıf düşürmek olarak bile yorumlanabilir.

Ait olunan sınıf, üretim sürecindeki yerinizi belirlediği gibi iş kazasına maruz kalma "şans"ınızı da doğrudan belirler...

İş kazası, endüstriyel psikologların ya da ekonomistlerin analizlerinde olduğu gibi, işçiyi çalıştığı işyerinde üretilen ve yeniden üretilen toplumsal ilişkilerden soyutlayarak anlaşılabilir...

Krize karşı merkez ülkelerde verilen cevaplardan bir diğeri de; sermaye ihracı yerine çalışmaya geldiği ülkeye yasal olarak girmemesi nedeni ile ucuz mal olan emeği kullanmak olabilir. Merkez sanayileşmiş ülkelerde son dönemde giderek artan kaçak işçiler, tümüyle denetim dışı, çok kötü çalışma koşullarında, aşırı emek yoğunluğu altında ve çok ucuz çalışmaktadırlar. Bu noktada, merkez ülkelere yöneltilen ciddi bir eleştiri, ülke yönetimlerinin, kaçak işçilerin ülkeye girişlerini engelleyecek

yasal denetimi, bu işçilerin ucuz emek olarak karı arttırdıkları için, bilerek sıkılaştırmadıkları yolundadır (Yıldızoğlu, 1996). Kaçak işçiler durumunda da işçinin sağlığı işgücü maliyetine dahil edilmemektedir.

Krize karşı çevre ülkeler ise IMF ve Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum plan ve politikaları doğrultusunda ihracata dönük sanayileşme ile cevap vermeye ve "küreselleşen" dünyada yer edinmeye çalışmaktadırlar. Bu politikalar, emeğin örgütlerini etkisizleştirip sosyal güvenliği, eğitimi ve sağlığı meta haline getirirken; özellikle iki açıdan işçi sağlığına, öncelikle kadın ve çocuk işçi sağlığına yönelik ciddi tehdit ve tehlikeler içermektedir. İlk olarak, uluslararası rekabette açılmak ya da ayakta kalabilmek için ihracata yönelik sektörlerde -öncelikle tekstil, elektronik montaj ürünleri, ayakkabı, spor eşyaları ve oyuncak gibi emek-yoğun üretimin olduğu sektörlerde-, ucuz kadın ve çocuk emeği kullanılmaktadır (Özbay, 1998). İkinci olarak, IMF ve Dünya Bankası politikaları ile çevre ülkelerde giderek artan yoksulluk yine kadın ve çocuk emeğinin çok kötü çalışma koşullarını, uzun çalışma saatlerini ve düşük ücretleri kabul etmelerine neden olmaktadır (Bequle ve Boydan, 1995).

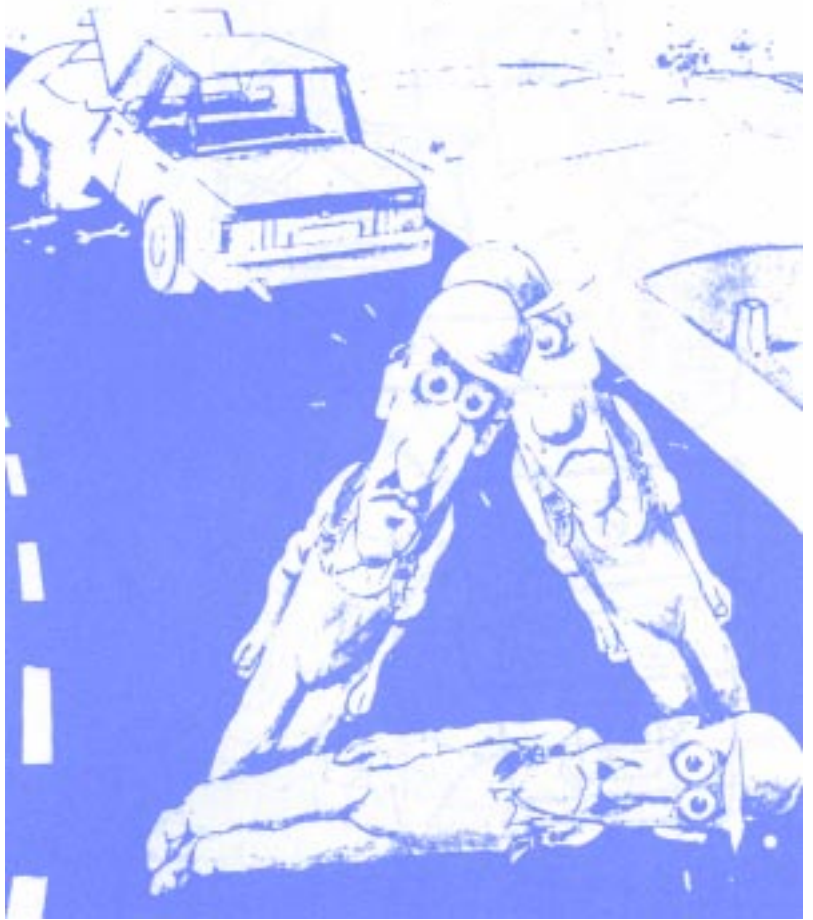
Krize bulunan bir diğer çözüm ise; hem merkez hem de çevre ülkelerde, emek piyasalarının "deregülasyon" ile her türlü düzenlemeden arındırılması ve "esnekleştirilme"sidir. "Deregülasyon" adı altında, devletin -asgari ücret, iş güvenliği gibi yasal düzenlemeler ile -ve sendikaların -ücretler ve işçiler için sosyal haklar için mücadeleleri ile -emek piyasalarına yaptıkları müdahalelerin, piyasaların işleyişini bozduğu iddia edilmekte ve emek piyasasının en az düzenleme ve müdahale ile düzgün işleyeceği savunulmaktadır (Ercan ve Özar, 2000). Emek piyasaları, tümüyle piyasanın ve de sermayenin kurallarına terk edilmelidir. Dolayısıyla, iş güvenliği de devletin ve sendikaların müdahaleleri ile değil, piyasanın kuralları ile düzenlenmelidir. Onlara göre, "rekabetin tam olduğu piyasada iş güvenliği de tam olacaktır". Bir başka açıdan, "deregülasyon" ile, çalışma hayatına dair "kısıtlı" yasal düzenlemeler, işverene düşen tazminatların azaltılması ve hatta bazı durumlarda bütünü ile kaldırılması şeklinde olabilmekte ve iş güvenliğine yatırım yapılmasını işveren için anlamsız bir maliyet kalemi haline getirmektedir.

Emek piyasalarının "esnekliği" adı altında ise enformal-ikincil emek piyasası, taşeron, sözleşmeli ve geçici işçiler ile giderek büyümekte ve formal-birinci emek piyasasındaki işçilerin ise hakları ve ücretleri sınırlandırılmaktadır. Esnek emek piyasalarında üretimin kalifiye-vasıflı gücü yani merkez işgücü klasik iş güvenliğine ulaşabilme olanaklarından mahrum bırakılmazken, vazgeçilebilir-ikame edilebilirlerden oluşan yarı-vasıflı-vasıfsız taşeron, sözleşmeli ve geçici işçilerin yani çevre işgücünün bu haklardan mahrum edilmesi yoluna gidilmektedir.

"Küreselleşen" kapitalist ekonominin krize bir diğer cevabı ise, işyerindeki yeni emek süreci örgütlenmesi ile değişmeyen sermayeyi arttırmaksızın emek verimliliğini arttıracak- örgütsel ve teknik

ÇİZMEDEN YUKARI / MUSA KART

Krizdeki otomotiv sektörü işçi atarak önlem aldı...

Daha çok kar ve sermaye birikimi için, işyeri, çıkarları çatışan iki sınıfın; emek ve sermaye sınıfının, mücadelesine sahne olur.

"İş güvenliği yada daha fazla kar"

dönüşümlerin sağlanmaya çalışılmasıdır. Son dönem kapitalist emek süreci düzenlemesi, büyük ölçüde, yönetici, makine ve emeğin işyerinde bir araya gelişinde Japonya'da yaşanan pratikler doğrultusunda biçimlenmektedir.

Emek sürecinin değişen doğası,

farklı adlandırmalar altında "yalın üretim", "toplam kalite yönetimi", "esnek üretim" ya da "tam zamanında üretim", Japonya'dan merkez ülkelere transfer edilmiştir. Merkez ülkelerin deneyimleri, serbestleşen ticaret ve uluslararası rekabetin yarattığı baskılar, emek süreci düzenlemesinin çevre ülkelere transferini gündeme getirmiştir.

Kapitalist işyerinde emek sürecinin yeni doğası, işin yoğunluğunu, dolayısıyla emeğin üretkenliğini arttırmaya yönelik pratikleri barındırmaktadır. İlk

olarak, çalışma süresi uzatılmaktadır. Son dönem emek süreci düzenlemelerinde, üretim hattındaki çalışma (on-line work) değişiklikler içerdiği gibi, esas önemli boyut hat dışı çalışmayla (off-line work) ilgilidir. Hat dışı çalışma, kaizen (sürekli iyileştirme) felsefesi içinde ve "bugün dünün aynısı olmayacak" düsturuyla, işçilerin fabrikada problem-çözme gruplarına, öneri sistemlerine ve kalite çemberlerine katılarak, makinalarının ayar ve bakımını yaparak ve çalıştıkları istasyonların etrafını düzenleyip, temizleyerek, üretimde, kalitede, yapılan işte ve çalışılan ortamda sürekli iyileştirmeler yapmalarını hedeflemektedir. Dolayısıyla, fabrikada yeni bir çalışma örgütlenmesi biçimlenmektedir; çalışma, malzemenin ürüne dönüşmesine yönelik, üretim hattında gerçekleşen faaliyetlerden öte artık fabrika kapılarının ardında gerçekleşen her faaliyet ve geçen tüm zamandır. Ve artık, işçilerin öğle yemeği ya da çay araları gibi ücretsiz ve çalışma dışı, dinlenme zamanları, çalışmalarının bir parçasıdır. Dolayısıyla, reel işgünü ve çalışma süresi uzatılmaktadır. Uzatılmış işgünü içinde, işçiler resmi olarak işe başlamadan önce makinaların ayar ve bakımını yapmakta, yemek araları ve çay saatlerinde kalite çemberlerine katılmakta ve resmi iş bitiminin ardından iş istasyonlarının etrafını temizlemektedirler.

Yeni fabrika ve üretim yönetiminde emek üretkenliğini artırmaya yönelik bir diğer pratik de, her işin nasıl ve ne kadar zamanda yapılacağıнын standartlaştırılması ve işin bölünmüş parçalarının biteviye tekrarının daha da yoğunlaşmış ya da yönetim açısından, daha da "mükemmelleşmiş" olmasıdır. "Toplam kalite yönetimi"nin düşüncesi, "her işçiden her saat içinde 60 dakikalık üretken emek sağlamak" (Delbridge ve diğerleri, 1992: 97) olarak özetlenebilir ya da başka bir ifadeyle, işçinin aldığı ücreti karşıladığı zaman dilimini mümkün olduğunca kısaltmak olarak söylenebilir. Tüm bunların sonucu olarak, çok çalışmaktan kaynaklanan ölüm vakaları, toplam kalitenin anavatanı Japonya'da, hemen hemen bütün sanayi dallarında giderek artmaktadır (Ansal, 1996). Son yıllarda, merkez ve çevre ülkelerde toplam kalite yönetimi uygulayan fabrikalarda, iş yoğunluğu nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşayan - aynı hareketlerin sürekli tekrarı nedeniyle parmaklarda

"Küreselleşen" kapitalizmde, bir firmanın sağlıklı olup olmadığı işçilerin sağlık raporlarından çok firmanın finansal raporlarında aranmaktadır ve kapitalizmin öncelikler listesinde işçi sağlığı ve güvenliği değil kar ilk sırada yer almaktadır.

uyuşma (repetition strain injury) ya da şiddetli bel ağrıları gibi - bir çok işçi işten ayrılmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu "küreselleşme" döneminde, sermayenin çevre ülkelerde ucuz emeğe ve merkez ülkelerde kaçak işçilere yönelmesi, rekabet baskısı altındaki çevre ülkelerde emek yoğunlu-

ğunun artması, emek piyasalarının "deregülasyon"u ve "esnekleştirilmesi" ve fabrika içinde yeni emek süreci örgütlenmesi, işçi sınıfının sağlığına karşı tehditleri ve tehlikeleri arttırmaktadır. Emek-gücü bir metaysa, diğer metalar gibi karı arttırmak için kullanılması önemlidir. "Küreselleşen" kapitalizmde, bir firmanın sağlıklı olup olmadığı işçilerin sağlık raporlarından çok firmanın finansal raporlarında aranmaktadır ve kapitalizmin öncelikler listesinde işçi sağlığı ve güvenliği değil kar ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla, üretim maliyetini arttıran bir kalem olarak iş güvenliğinin işverenin gündemine gelebilmesi için emeğin kolektif cephesinde - işverenin gerekli güvenlik tedbirlerini almaması durumunun işveren için daha fazla kayıp olması anlamına gelecek- bir direncin oluşması gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Nichols, T. (1997) *The Sociology of Industrial Injury*, Mansell Publishing Ltd.
2. Sheehy, N.P. ve Chapman, A.J (1987) "Industrial Accidents", *International Review of Industrial and Organisation Psychology*, (der. C.L. Cooper ve I.T. Robertson) içinde, Chichester, Wiley.
3. Flanagan, R.J, Smith R.S. ve Ehrenberg, R.G. (1984) *Labor Economics and Labor Relations*, Glen View, Foresman.
4. Yıldızoğlu, E. (1997) *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık.
5. Özbay, F. (1998) (der.) *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamdaki Değişimler: Türkiye Örneği*, T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
6. Bequele ve Boyden (1995) *Çocuk İstihdamı ile Mücadele*. ILO ve ÇSGB Ortak Yayını.
7. Ercan, F. ve Özar, Ş. (2000) "Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye'de Emek Piyasası Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, Güz, 86
8. Ansal, H. (1996) *Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar*, Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları. ●